

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Paula, Eustòquia i la Duquessa de Gandia: traduccions antigues d'obres de Sant Jeroni sobre el comportament femení*, Alacant – Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Sanchis Guarner, 98), 2022, 271 p.

Tomàs Martínez Romero, catedràtic de literatura medieval a la Universitat Jaume I i membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans (des de 2003) amb una llarga carrera acadèmica consolidada, dedicada, en especial, a tres línies de recerca —les traduccions antigues, la poesia tardomedieval i la religiositat en els segles XIV-XVI— avalen l'interès i el rigor científic del llibre que ressenyem en aquestes línies. En *Paula, Eustòquia i la Duquessa de Gandia: traduccions antigues d'obres de sant Jeroni sobre comportament femení*, com fa patent el títol, es conjuguen dues d'aquestes línies de recerca suara esmentades, traduccions i religiositat del període medieval i de la incipient edat moderna.

L'autor ens ofereix un estudi i l'edició crítica de tres textos de Sant Jeroni que s'integren en una línia genèrica i de pensament dominant a l'època caracteritzada per la preocupació per regular i oferir pautes de comportament femení segons l'estat de la dona (donzella, vídua i religiosa): *l'Epístola a Eustòquia sobre la virginitat*, la *Vida de santa Paula*, ambdues de traductor desconegut —realitzades entre finals del segle XIV i mitjans del segle XV—, i el *Libre de la regla y modo de viure de les monges*, traduït per Jeroni Gil i dedicat a Maria Enríquez de Borja, duquessa de Gandia, i publicat l'any 1517.

L'edició va precedida d'un completíssim estudi (p. 9-100) que s'obre amb un primer capítol (p. 11-28) en el qual, deixant de banda la *Vulgata* jeroniana i els pròlegs als diversos llibres bíblics, Martínez Romero repassa i examina les traduccions catalanes medievals d'obres de sant Jeroni: la *Vida de santa Paula (Epitaphium sanctae Paulae)* i el capítol XIII del *De viris illustribus, la Vita* de Josep Flavi, que fa de pròleg als *Llibres de les antiguitats judaiques* (Barcelona, Spindeler, 1482); o atribuïdes a ell, com una *lletra* a sant Damas —de la que ratifica que es tracta d'una versió ampliada del *De psalmodium usu* d'Alcuí de York—, i l'*Scala per pujar al cel*. S'ocupa també de la *Vita S. Pauli*, la *Vita S. Malchi* i el pròleg a la traducció que Jeroni feu de les *Regulae sancti Pacomi*. A totes elles cal afegir els textos anunciats al títol i als que Martínez Romero dedica la present monografia: la traducció catalana de l'*Epístola ad Eustochium de custodia virginitatis*, l'*Epitaphium sanctae Paulae* i la *Regula monacharum* de pseudo-Jeroni.

A continuació, i tenint en compte que cada text presenta diferents problemes que requereixen un tractament individualitzat, se succeeixen tres capítols dedicats a sengles obres suara esmentades, on s'estudien la tradició textual, el context de producció, la influència i difusió de la figura i obra del d'Estridó, les particularitats de les traduccions, la relació amb altres obres religioses i espirituals, així com l'anàlisi estilística i lingüística de la llengua meta.

El segon apartat, doncs, està consagrat a l'*Epístola a Eustòquia* (p. 29-42), text transmès només dins del manuscrit 49 de Santes Creus (Biblioteca Pública de Tarragona). Aquest testimoni miscel·lani inclou altres obres que tenen a veure amb la literatura exemplar o de consells, per la qual cosa Martínez Romero es deté breument en el contingut per oferir algunes reflexions sobre el criteri temàtic darrere de la composició del còdex i que ajudaria a entendre la seva adscripció genèrica així com el context de recepció. Segueix una secció més extensa, dedicada a l'estudi del contingut

de l'*Epístola* en la qual, des del primer moment d'acarament amb el text llatí, es detectaria "en aquesta "vulgarització", allò que és general en les traduccions de l'època: els típics doblats o expressions multinominals, les explicacions i les expansions de tota mena" (p. 32). L'estudi exhaustiu demostra que al llarg de la versió catalana es combinen una selecció de fragments de l'epístola jeroniana *Ad Furiam* (LIV) per compondre unes normes de vida amb una pàtina homilètica destinada a fer de qualsevol receptora femenina una esposa de Déu. Com assenyala Martínez Romero: "El que estic intentant de mostrar, a banda de la ja coneguda permeabilitat dels diversos gèneres medievals, és la manifesta voluntat formativa de la traducció del *De custodia*, amb la utilització de recursos habituals en l'homilètica" (p. 37).

El tercer capítol de l'estudi està dedicat a l'*Epitaphium sanctae Paulae* (epístola CVIII, *Ad Eustochium virginem*). Aquest s'inicia amb un breu sumari del contingut de l'epístola que ha de servir de consell i consolació a Eustòquia, filla de Paula, i que no és altre que la *Vita* d'aquesta i que bé es podria estructurar en tres seccions: la primera ens explica els fets des del seu naixement fins a la viudetat (caps. 1-4) i la necessitat d'emprendre una *peregrinatio* pels llocs sants, abandonant la família (caps. 5-14). La segona secció (caps. 15-19) estaria dedicada a les virtuts de la matrona romana, mentre que la tercera secció (caps. 20-26) recolliria la "regla" que hauria regit els dos monestirs fundats per la mare d'Eustòquia. Finalment, tancaria aquest *Epitaphium* la narració de la vellesa i la mort de Paula (caps. 27-30). Es configura, doncs, el text, com un *speculum* per a dones tant de l'època del traductor com del sant d'Estridó, una epístola que genèricament es mou entre l'hagiografia, la biografia, el viatge en peregrinació, l'elogi fúnebre i el llibre de virtuts.

Quant a la tradició textual de la *Vida de Santa Paula*, es conserven dos manuscrits que la transmeten: el ms. 13 de la Biblioteca de Catalunya (B, copiat entre 1391-1410) i el ms. M.II.3 (E, s. XV^{1/2}), als quals s'ha d'afegir el testimoni desaparegut a mitjans segle XX que obrava en poder de la Biblioteca Capítular de Saragossa, ms. 1292. Martínez Romero du a terme la comparació d'ambdós testimonis de la que dedueix que tant B com E procedirien d'una única tradició textual, però de branques independents. Del treball de traducció, destaca els afegitons i els fragments més llargs on el traductor deixa constància de la seva capacitat retòrica i estilística i en els quals el text llatí esdevé punt de partida per a la creació: "en la seua feina [el traductor] genera moments d'una notable qualitat, en què el seu responsable va més enllà del que seria una feina mecànica de substitució" (p. 61).

El capítol quart (p. 63-100), el més extens, està dedicat a l'únic dels tres textos que passà pels tòrculs (i que, val a dir, no es transmet de manera miscel·lània), en aquest cas, i aparentment, els de la impremta valenciana de Joan Jofré l'any 1517: el *Libre de la regla y moda de viure de les monges dirigit per lo benaventurat sant Jerònim a l'abadessa Eustòchia y a les seues monges*. Se'n conserven dos exemplars: a la Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial, 104-V-13 i a la Bibliothèque Nationale de France, Rés. H.2250. El particular moment d'efervescència literària que viu la ciutat del Túria en el pas del segle XV al XVI, amb la impremta com a motor de difusió de la producció del moment, conviden a examinar el *Libre de la regla* a la llum d'altres traduccions d'obres del sant d'Estridó o atribuïdes a ell, com la versió castellana de les *Epístolas* de Juan de Molina, publicades pel mateix Jofré en 1520. Aquesta i la traducció catalana de la *Regla*, que anà a càrrec de Jeroni Gil, tingueren una destinatària vinculada a la noblesa i a la religió: Maria Enríquez de Borja (1474-1537), duquesa de Gandia i abadessa del convent de Santa Clara (entre els anys 1514

i 1519). Aquestes coincidències condueixen Martínez Romero a explorar la relació de Molina amb l'obra de sant Jeroni i els possibles punts de connexió entre les *Epístoles* i el *Libre de la regla* que resulten ser nuls, llevat de compartir el mateix model subjacent llatí, que és la *Regula monacharum* atribuïda falsament a sant Jeroni. La resta del capítol està dedicat a aprofundir, encara, en la recepció de sant Jeroni a València, en el traductor, la seva llengua i l'estil (que resultarien familiars a qualsevol lector que conegués l'obra de Joan Roís de Corella o Miquel Peres), i en la faceta religiosa de la destinatària. En efecte, el caràcter espiritual i reglamentador del *Libre de la regla* unit al fet que estigués dedicat a l'abadessa de Santa Clara de Gandia, dona peu a la comparació de la traducció amb les constitucions coletines que, a partir de la segona etapa fundacional del convent que tingué lloc a mitjan segle XV, esdevingueren la base per a la vida i convivència dins dels seus murs.

Després de l'apartat de bibliografia segueix l'edició crítica dels tres textos, per a la qual s'empren els criteris de la col·lecció *Els Nostres Clàssics*, així com un apèndix amb sengles edicions de la *Vida de sant Jeroni* a partir dels testimonis de les *Vides de sants rosselloneses*, manuscrit Espanyol 44 de la Bibliothèque Nationale de France i del *Flos sanctorum romançat* conservat a la Biblioteca Nacional d'Espanya, Inc. 2000. Tot i comptar ambdós amb edició moderna, la seva inclusió en el present estudi es justifica, sobretot en el cas del còdex parisenc, per les diferències de lectura i d'interpretació de Martínez Romero amb edicions precedents, la qual cosa avala la seva inclusió, obrint la porta, d'aquesta manera, a futures edicions d'aquest manuscrit primerenc i tan important en la tradició textual de les traduccions catalanes i occitanes de l'obra de Jacopo de Varazze.

Totes les edicions han estat realitzades seguint els criteris anteriorment esmentats, amb una mínima intervenció per part del curador, de manera que manté una fidelitat absoluta als testimonis. A peu de pàgina hom troba notes literàries i lingüístiques, clares i que responen a cadascuna de les necessitats dels diferents textos, així com l'aparat crític negatiu en textos amb més d'un testimoni (*Vida de santa Paula*).

Al nostre parer, es tracta d'un treball exhaustiu i original en el qual el seu autor s'enfronta no només a l'estudi d'unes obres pràcticament desconegudes i amb poc coixí bibliogràfic al darrere, sinó també a l'edició crítica, la tasca més difícil per a un filòleg i que l'autor resol d'una manera encomiable. És un llibre que posa a l'abast del lector les traduccions potser menys conegudes de Sant Jeroni i el seu estudi ve a omplir no només un buit en la recerca sobre la traducció d'obres medievals catalanes, sinó que també obre línies futures de recerca que, al llarg de l'estudi, Martínez Romero va apuntant. Convidem, doncs, als lectors, a descobrir aquests textos destinats a formar en bons costums a les dones que visqueren en el darrer segle de l'edat mitjana i començaments, ja, de l'època moderna.

Lourdes SORIANO ROBLES
Universitat de Barcelona

Pep VILA, *Els goigs (Quaderns de la Revista de Girona 227)*, Diputació de Girona 2023, 96 p., dins «ATCA» 35, (2024),

L'estudi dels goigs catalans és un camp de recerca de la catalanística que el segle XX ha quedat tipificat com a tal, i entenem que aquesta tipificació assoleix